

BESTEMMING

VAN DE

OUDE SANTJES

vóór 1800

Kring voor Heemkunde

1975

Uitgave VII

MUSEUM VOOR HEEM- EN OUDHEIDKUNDE
KONTICH

BESTEMMING
VAN DE
OUDE SANTJES
vóór 1800

overdruk uit de 'Gazet van Kontich'
maart & april 1974
met 16 afbeeldingen

Kring voor Heemkunde
1975
Uitgave VII

De bestemming van de Santjes voor 1800

door

Jozef Van Herck r.p.d.

Bij de fabelachtige hoeveelheid en verspreiding van de oude Antwerpse beeldekens rijst de vraag: waartoe dienden die vele honderdenduizende getuigen van de Vlaamse vroomheid?

Het antwoord is veelvoudig. Ze werden benuttigd als een beschutting tegen de pest en andere lichamelijke en geestelijke plagen (I), niet het minst tegen de vroege, plotse dood. Ook dienden ze als beloning of prijs (II); groot is hun aantal als geïllustreerde gebedsformulieren, suffragiën en aflatenprentjes gebezigd (III). Ten slotte greep de Contra-Reformatie er naar als een tegen-

vergif na de godsdienstoorlogen der 16^e eeuw (IV). Bij dit alles beperkte deze devote en winstgevende handel zich niet tot onze gewesten, maar verspreidde zich heind en ver de wereld rond.

In een reeks bijdragen willen we deze wereldhandel in enkele van zijn facetten belichten. De meerderheid van de voorbeelden wordt ontleend aan de ca. tweehonderd oude prentjes van het museum, met verwijzing naar de catalogus der Tentoonstelling « Volksdevotie » van 1973.

I. — PRENTJES TER BESCHERMING

De serie opent met een zonderling geval te Antwerpen in 1487. In een « Chronyck der Stadt Antwerpen » lezen we: In 't zelve jaer (1487) begonst het tot Antwerpen seer te sterven in junio van de pest. Maer doen die brieffkens van den H. Naem Jezus voor elcke huys bynaer geseth werden, doen cesseerde (= hield op) terstont de peste oft haestige sieckte met die gracie Gods ». Zo luidt de tekst van de chronijk, uit allerlei bronnen samengesteld door notaris Bertrijn.

De vraag dringt zich op, wat men verstaat onder de benaming van « brieffkens van den H. Naem Jesus ». Met het oog op de verspreiding over heel het grondgebied der stad, denkt men natuurlijk aan gedrukte aanplakbriefjes met mogelijk een afbeelding van het kind Jezus, of tenminste van zijn verkorte naam JHS. Deze drie hoofdletters komen vaak voor in de geschriften en druksels van de late middeleeuwen. De middelste letter « H » verbeeldt de griekse letter « èta » van het woord Jèsous.

De paters jezuiten zullen later de drie letters (het trigram) overnemen als hun schild, doch zetten een kruisje boven de « H ». Dat Jezus als kind erop voorkwam, moet ons niet te zeer verwonderen, vooral als men weet dat te Antwerpen sedert de kruisvaarten in O.-L.-Vrouwekerk een reliek van de Besnijdenis van Ons Heer hoge verering genoot en aanleiding gaf tot een beroemde bedevaart. Hoe diep de devotie tot de H. Naam Jesu hier ingeburgerd was tonen de altaren ervoor ingewijd

in de katedraal en in de Begijnhofkerk, en de kapelanieën aldaar in de Sint-Jakobskerk. Ook de huidige naam Jezussiraat herinnert nog aan de Jezuskapel die werd gebouwd door Pieter Tack in 1496 (zie hierover: Fl. Prims Geschiedenis van Antwerpen, Dl. 18, bl. 144, sqq).

Met of zonder het beeld van het Jezuskind, een prent die nagenoeg op elke gevel plakte, verwijst bijna zeker naar de afdruk van een houtsnede. Wellicht zal men zeggen: 1487 is een vroege datum voor drukwerk. Maar men vergeete niet dat na de verschijning van het eerste boek van Dirk Martens te Aalst, de befaamde drukker het volgende jaar te Antwerpen werkte. Al zeer spoedig nam de drukkunst alhier een hoge vlucht. Dat we de « brieffkens » als echte prenten mogen aanzien, wordt bevestigd door de taal der 17^e eeuw, die ze nog gebruikt om santjes aan te duiden.

De doelmatigheid om hemelse hulp in te roepen via wat we zouden noemen profane media: de briefjes, blijkt nog navolging te Antwerpen gekend te hebben, wanneer we lezen in een leven van St.-Rosalia van Palermo (12e eeuw) door Pater Adriaan Poirters uit Oosterwijk (1605-1675) dat nog naar hetzelfde wapen gegrepen wordt. Ditmaal zijn het briefjes van S. Rosalia « als heylige sauegarden (= beschutting) op de borgers deuren geplackt wierden » tegen de pest. (zie Em. Van Heurck, *Les Images de Dévotion.....* 1930, blz. 13 sqq.).

De aanroeping van de Naam van Jezus en van S. Rosalia als afweermiddel tegen de haastige ziekte stond op

verre na niet alleen. In zijn boek « Patronale der Heiligen » (1905) vernoemt D. H. Kerler zo maar 57 heiligen uit alle landen van ons werelddeel, die vereerd werden als beschermers tegen de pest. Dit wijst er tevens op dat de zwarte dood van de 14^e tot de 17^e eeuw uitermate veel slachtoffers eiste, bij zoverre dat sommige gewesten bijna ontvolkt werden. Tijdens de grote epidemie van 1349 vielen, naar schatting van de Zwitserse kultuurhistoricus prof. Schnürer (Kerk en Beschaving, 1950, III, blz. 130), zowat veertig miljoen mensen in Europa. Geen wonder dus dat elke stad, elk bisdom op zoek ging naar schutspatronen en relieken trachtten te bemachtigen. In onze streken waren dat St.-Rochus uit Montpellier (14^e eeuw) (Cat. 5, II, 144/15, 309), Fredegandus van Deurne (7^e-8^e e.), St.-Job (Oude Testament) (Cat. 361 bis), de Milanese bisschop Carolus Boromæus (16^e eeuw) (Cat. 94 bis) en St.-Macarius van Antiochië, vereerd te Gent (11^e eeuw).

Van deze laatste bezit het museum een Gedenkboek, in het Latijn opgesteld en met platen versierd, dat een uitvoerig relaas geeft van het 700-jarig jubileum van de heilige te Gent in 1767. De grandiose plechtigheden vingen aan met een processie van het Allerheiligste waarin de zilveren reliekkas van de heilige werd rondgedragen. — Hierop volgde een Cavalcade met dertig praalwagens, (in het werk afgebeeld), door 2, 4 of 6 paarden getrokken. In de stoet stapten, midden de dignitarissen van de magistraat en het prinselijk hof, drie aartshertogen op en meerdere bisschoppen. 's Avonds eindigden de plechtigheden met een groot vuurwerk.

Vlaanderen zal, wie weet, ooit zijn heilige pestheilige bezitten, indien Pater Damiaan de Vuyst eens in de hiërarchie der Kerk als gelukzalige wordt opgenomen, want zijn proces van heiligverklaring werd ingediend.

Ook voor andere kwalen zochten onze voorouders beschermers en allereerst hulp tegen een onvoorziene dood. Vanaf de vroege middeleeuwen gold St.-Christoffel als de beschermer tegen plotse dood. In menige Gotische kerk tegen de laatste pilaar vindt men zijn reuzebeeld, geschilderd of gebeeldhouwd. Een groet bij het binnengaan betekende de verzekering dat men die dag niet zou sterven. Ook St.-Barbara was een favoriet, al lang vooraleer de mijnwerkers ze vierden (4^e eeuw) (Cat. 445); zij deelde dit patronaat met St.-Donatus, een Romeins soldaat uit de tweede eeuw (Cat. 229). Een zeer verspreid, langwerpige santje stelt hem staande of knielend voor. De begeleidende tekst luidt: « Van blixem, donder en gevaer / Helpt ons Heyligen Martellaer », en onderaan, als waarmerk « Dit heeft aengeraekt de H. Reliquien van St.-Donatus in St.-Jacobskerk tot Antwerpen ». Als een veilige schuts prijkte het beeldken op de balk van de stal of boven de schoorsteenmantel der woonkamer.

Waren de heiligen de gepaste voor sprekers, voor dood en onheil, toch verwaarloosde de devotie de schrikwekkende vermaning niet van de vier Uitersten. Het is nu de tijd dat de predikanten sterk de nadruk leggen op zonde, dood en eeuwigheid (Cat. 192 tot 202), en er niet voor terugdeinsden om op de kansel hun preek te illustreren met een

echt doodshoofd in de hand. Soms wordt het ruw thema onder de ietwat gemildere vorm van de *Vanitas* (=ijdelheid) behandeld, met centraal doodshoofd omringd door zandloper, kaars, verwelkte bloemen en zeepbellen. De catalogus '73 geeft er een twintigtal voorbeelden van (198 tot 208 en 214). Eenzelfde vermaning lag half verdoken in de voorstellingen van de « Trap des Ouderdoms » (Cat. 133,240).

Onder de rubriek beschermnig rangschikken we ook de zeer talrijke beelden, die bedoeld zijn bepaalde heiligen te eren en te vieren omdat zij met hen verbonden zijn door historische of lokale banden. Hier is het om te doen om patronen of stichters van het bisdom, parochie, stad, van kloosterorden, ambachten, gilden, broederschappen en dies meer (Cat. 167-170; 282, 233, 242, 248/4, 141. 137, 163-166). Tot een van bovengenoemde groepen behoren de Heiligen: Goedele, Rumoldus, Ignatius van Loyola, Benedictus, Frans van Assisi, Norbertus, Ursula, Joris, Antonius Abt. en Sebastianus. Deze laatste deed aan cumulatie: onder zijn patronaat vielen de handboogschutters, de kruisboog- en voetboogschutters alsook de kolveniers.

In deze lange reeks van Beschermheiligen verdwijnen of geraken op het achterplan enige geliefkoosde vroomheidsvormen der middeleeuwen. Zo is daar de « Mantelmadonna », waar Maria staande afgebeeld was en binnen de plooien van haar wijd geopende mantel heel de H. Kerk insloot: paus, bisschoppen, leken, groot en klein, allen in zeer

kleine gestalte tegenover de Godsmoeder. Ook St.-Anna-ten-Drieën verdwijnt uit de horizon van de iconografie der Barok, alhoewel zij bloeide rond de jaren 1500. De staande Moeder Anna draagt haar kind Maria, die zelf het kindje Jezus op haar schoot houdt. De Duitse vroomheid verbeeldt dikwijls de Veertien Noodhulpers, devotie ontstaan in de 13^e eeuw, maar algemeen verspreid ten gevolge van de verschijning aan een schaapherder te Frankenthal in 1445. Deze heilige helpers beschermen tegen alle kwalen, maar niet tegen de pest. Als groepsdevotie drong zij nooit door in de Nederlanden, alhoewel enkele onder hen zeer vereerd werden als Joris, Christoffel, Blasius en de H. Maagden Katharina, Margharetta en Barbara.

II. — PRENTJES MET GEBEDEN, AFLATEN. SUFFRAGIEN

Onder de santjes stellen we een grote verscheidenheid vast. Er zijn er zonder enige tekst, tenzij de titel, b.v. « Salvator Mundi » of « Mater Dolorosa ». Zij behoren tot de schoonsten en zijn omwille van hun kunstwaarde bewaard gebleven.

Anderen dragen een paar regels of verzen, soms in het Latijn. Naar hun inhoud en bestemming werden ze in de onderscheiden rubrieken van deze reeks bijdragen ingedeeld.

Maar de meerderheid kent een zet-
spiegel verdeeld tussen de illustratie en
een reeks rijmpjes — een tiental —
die min of meer aanpassen bij de af-
beelding. Meestal waren ze gekleurd
met sjablonen in hevige tinten. Het zijn
ware volksprentjes. In 1900 verscheen
« Verstrooide Perels. Rijmgebeden van
oude beeldekenen afgeschreven ». De
samensteller A.J.M. Janssens heeft er
zowat vijfhonderd opgetekend. Als prent
en als tekst is hun waarde zeer uiteen-
lopend. Er zijn er heel wat van de gra-
veur Huberti († 1687) terwijl sommige
teksten door de jezuiet Adriaan Poirters
(† 1675) werden geschreven of uit zijn
werken werden geput.

Vele prentjes vermelden aflaten. Hier
een paar voorbeelden :

Santje me; monstrans « Geloofst zij het
Alderheyligste Secrament » 100 jaren
aflaat verleend door paus Gregorius XV
in 1624.

Kruislievenheer met « Geloofst zij Jesus
Christus » met honderd dagen door Be-
nedictus XIII (1724-1730).

Een perkamenten prent toont Christus
op het Kruis. Van daaruit straalt een
« Urenwyzer » (= horologium) die uur
per uur de momenten van het Lijden
Christi aangeeft, met een aflaat van
1000 dagen verleend door Leo X (1513-
1521).

Een grondig onderzoek van deze af-
laatbeeldekenen zou ons een juiste kijk
geven op het devoot klimaat van de
doorsnee gelovige, zonder hogere ont-
wikkeling.

De burgerij en de hogere standen ken-
den een variant van deze rijm- en aflaten-
prenten, nl. de « SUFFRAGIEN ». Als
een der eerste devotievormen die aan-
leunen bij de Posttridentijnse Hervor-
ming of Contra-Reformatie dienen de
Congregaties voor mannen en vrouwen

Het meest verspreide gebed.
Kruis en O.L. Vrouw (100 jaren Afl.)
Uitg. J.Ch. Craen (1779)

vermeld te worden. Pieter Pauwel Rubens was een harer leden. Op vaste dagen hielden zij een bidstonde met preek en aan het einde een verloting van prentjes of suffragiën. Daarin stonden gedrukt allerlei moraliserende aansporingen en intenties, die uitgetrokken werden onder de leden en door hen ondertekend, b.v. « Bid voor die bekoort worden ».

Voor hun redactie en verspreiding waren de Bollandisten, hagiografen van de Acta Sanctorum, verantwoordelijk, alhoewel de oudste suffragiën uit de laatste jaren van de 16e eeuw dactylen. De Antwerpse folklorist Em. Van Heurck heeft in zijn « Images de Dévotion Anversoises » ze uitvoerig behandeld.

Al deze prentjes zijn ware « bidprentjes », en het is te betreuren dat men deze naam alleen toepast in het officieel taalgebruik op wat wij Vlamingen « doodsbeeldekens » noemen. Onkunde van hun devote bestemming in de R.-Katholieke gewesten bij de taalgeleerden uit de Zeventien Provinciën ligt aan de grond van deze spijtige verwarring. Vermoedelijk kenden ze in het Noorden geen congregaties en suffragiën.

III. — PRENTJES ALS BELONING OF HERINNERING

Zowat zestig jaar geleden, vóór Wereldoorlog I, wanneer een priester rondwandelde in kinderrijke volksbuurten van Antwerpen, werd hij vaak aangeklampt door kleine snaken met de bede « Mr. pastoor, een « beeleken » a.u.b. ». Want het was een oeroude overlevering dat men kinderen met santjes kon « zoet » houden. Bewijs hiervan lever-

de de uitreiking van prentjes in de school en in de Catechismusles. Zij maten zelden meer dan 3,5 × 3,5 cm. (Cat. Koperplaat 175/2,192). Zo lezen we in de kerkrekeningen van Kontich, in 1640 en 1649 dat onderpastoor Van Oudenhoven « beeldekens », alsmede medailles en paternosters aan de kinderen die zich op de Communie voorbereidden, heeft uitgedeeld (zie R. Van Passen; Gesch.v.Kontich, blz.281 en 310).

Ook als prijsboek, in Latijnse scholen, golden de prenten, zij het dan in ietwat groter formaat en in perkament. Cat. 146/3 toont op de voorzijde de Triomf van de Dood, waarbij Magere Hein drie jonge vrouwen vertrappt. Zij verpersoonlijken de begeerlijkheid. De prent dateert uit de 17^e eeuw. De keerzijde van dit gruwzaam schouwspel draagt een geschreven tekst, die we uit het Latijn vertalen: Rhetorica. Eerste Prijs in vertaling uit het boek van de Bergi (?), op 25 november 1808. D. J. Wouters. Poperinge ». (zie ook Cat. 159).

Hierbij sluiten aan de offerprentjes die in de gilden en ambachten bij het feest van hun patroon werden uitgedeeld. Onze verzameling bezit er geen voorbeeld van. Wel komt in Cat. 150 een gekleurde perkamenten prent voor. Het gaat om een jaargift voor de leden, mannelijke en vrouwelijke, van de Broederschap van het H. Kruis hun door de bestuurder Joannes Bonaventura Volmerhausen aangeboden. Een uitzonderlijke gift op een verjaardag toont de luxeprent « De Dubbele verschijning van O.-L.-Vrouw aan St. Jan en St. Bernard » (Cat. 234), een miniature op perkament met een ragfijne omlijsting in knip- en prikwerk. Het gaat hier niet alleen om

zijn kunstwaarde, maar ook om zijn bestemmig, zoals luidt op de keerzijde. « Dit prentje heb ik gekregen van Angenies (?) op mijn verjaardag den 10 Februry 1776 ». Zonder twijfel is de prent wel een halve eeuw ouder.

Herinnering zowel als beloning bij Communie en Vormsel rechtvaardigden de gift van perkamenten santjes, die door de pastoor eigenhandig waren geschreven en uitgereikt werden in de eerste helft van de 19^e eeuw. Liever dan uit de weke romantische beeldekens uit Parijs, hebben ze geput uit de schat van het eigen verleden, al waren deze santjes op de draad versleten en door een brutaal koloriet voor de jeugd aantrekkelijk gemaakt. De oudste dagtekent uit 1805 uit Steenvoorde (Fr. Vlaanderen). Kontich heeft er vijf bewaard, drie van pastoor De Buck (1825-1829), twee van zijn opvolger Torfs (1839, 1841). De namen van de kinderen klinken wel Kontichs: Van Reet, Op de Beeck, De Haes, Lembrechts en De Pooter. (Cat. 251, 252, 253/4).

Rond het midden der eeuw verdwijnt dit soort beeldekens, om plaats te maken voor de aanstellerige Communieplaten van groot formaat (35 à 40 cm. H.), door Parijse firma's, zoals Bouasse-Lebel, uitgegeven. U woont hier de Communieuitreiking bij, met de stoet der witte meisjes en der jongens met lange witte pantalon en zijden armband, in het kader van een altaar en kerkinterieur, opgesmukt met allerlei slecht begrepen neo-gotische fiorituren. De traditie der grote prenten bleef zich handhaven tot na de tweede wereldoorlog, maar dan met het Laatste Avondmaal van da Vinci en anderen, of met eigen scheppingen.

IV. — SANTJES MET THEMAS VAN DE CONTRA-REFORMATIE

Tot dusver kwamen in dit overzicht aan de hand van een tweehonderdtal voorbeelden vele santjes tussen 1600 en 1750 niet aan bod. Tussen hen moeten de beste werken van onze knapste graveurs gerangschikt worden. Schier allen dragen ze een Latijnse tekst, soms enkele verzen door een humanist opgesteld. Hun moraliserende symboliek is vaak ingewikkeld. We maken hier kennis met min of meer geleerde themas als de Spiegel van de Zondaar (Cat. 147), De Goddelijke Liefde en Cupido (Cat. 142/7), de bedreigde Levensboom (Cat. 142/8), de dubbele Voorspraak van O. Heer en Maria bij de Vader (Cat. 144/9), de Mystieke Wijnpers (Cat. 143/7) en meer andere.

Een omvangrijke serie omvat de Kindsheid en de Passie van O. Heer, of Maria als Onbevleete of Moeder van Smarten. Zij vallen onder de algemene benaming van devotieprentjes, maar met een esthetische inslag. Toch passen zij ook in de optiek van de Contra-Reformatie rond 1600, als een tegengif voor de dwaling der Calvinisten, die elke afbeelding van Christus, Maria en heiligen als superstitie afwezen. De Jezuïten hebben de stroming van de hernieuwde iconografie met alle middelen aangewakkerd, en deden daarbij beroep op een reeks kunstenaars, de beste graveurs van Europa in die tijd. Het is dan ook de tijd als Rubens het christelijk humanisme een tastbare grond schonk door zijn barokke scheppingen.

Al wie aan de volksdevotie aandacht verleent, weet hoe machtig groot de inbreng was — en nog is — van de relieken. Veelal hangt hun waarde vast aan het onvoorstelbaar groot aantal aflaten. Hoger op konden we bij een prentje van S. Donatus lezen: „Dit heeft aengeraekt de reliquie...” Soortgelijke aanrakingen zijn bekend bij het H. Bloed van Hoogstraten en S. Gummarus.

Doch de vindingrijke devotie gaat nog een stap verder: zij hecht met een zijden roden draad een stukje gebeente of weefsel van een heilige op het prentje, soms op de keerzijde met een zegel gearmerkt.

Voorbeelden hiervan bieden prentjes van heiligverklaarden der laatste decennia, als S. Pius X, paus en S. Theresia van Lisieux. Een meer intieme binding tussen de devote ziel en de aangeroepen heilige is amper denkbaar!

De BIDPRENTJES-DOODSBEELDEKENS blijven buiten bespreking. Alhoewel hun gebruik in de tweede helft der 18e e. eerst in Noord- dan Zuidnederland aarzelend en sporadisch opduikt, gaan ze crescendo van 1800 tot 1975 de markt overrompelen ten gevolge van de moderne technieken der litho en allerhande methodes die op de fotografie steunen.

S. Norbertus met gebed.

EEN SPIJTIGE WANKLANK IN DE SANTJES

Om die wanklank te horen moeten we naar de 19^e eeuw overstappen. Bedoeld zijn twintig bidprentjes, sedert lang in het bezit van het museum, doch die bij de voorbereiding der Tonto 73 niet gevonden werden. Wat hier volgt is een aanvulling van de catalogus.

Wie de voorzijde bekijkt vindt elf prentjes over het leven van Christus, zes over O.-L.-Vrouw en vier van heiligen: Paulus, Ludovicus, Joanna en Maria Magdalena, meestal in de smakeloze stijl van Saint Sulpice uit het laatste kwart der 19^e eeuw. Het zijn producten in steendruk en fototypie. Tot zover is alles normaal en banaal.

Doch keer het prentje om, u vindt wel bovenaan een kruisje, doch geen bericht van overlijden of communie, maar wel een reeks aanvallen op kerk, priesters, aflaten, biecht. Bijna op elk santje komt een of ander zedenschandaal voor, alles uit het verleden of algemeen geformuleerd, om aan mogelijke klachten bij het gerecht te ontsnappen.

Een paar staaltjes van de domme, vulgaire toon.

—« Intrede van Jezus Christus te Jeruzalem, niet met de tram, maar op een ezelin gezeten (Matth. XVI) ».

— Men heeft opgemerkt dat alle processiegangers lelijk zijn..... ».

— « Van Lier, pastoor te Coolkerke, voor 2 jaren gestraft voor zedefeiten » ? Zonder een datum.

— De Wees Gegroet..... Gezegend is de vrucht uws lichaams — Schoking » ?

— Paus Pius IX vindt een graat in zijn visch en vervloekt 127 keeren de Liberalen ».

Deze voor die tijd wel perverse literatuur kwam van de persen van Mees & Cie en werd uitgegeven door J. Tenvoorden. Beiden waren bij de Antwerpse Loge aangesloten, zoals blijkt uit « La Belgique Maçonique, 3^e Uitg., 1887, blz. 119 en 159 ». De beeldekens verschenen in 1877, op de vooravond van de bittere schoolstrijd. E. H. K. Vanden Bergh, oudlid van de Kontichse Kring voor Heemkunde, archivaris van St.-Amandskerk te Geel, een der beste kenners van Santjes in ons land, deelde ons de tekst mee van een artikel uit het Handelsblad van Antwerpen van 15 maart 1877, onder de rubriek « Stadsnieuws » : Groot schandaal : bidprentjes werden aan kinderen uitgedeeld vol smeerlapperijen tegen de Kerk, de Paus, de Biecht, de Priesters..... Ziedaar dan de partij der eerlijkheid..... Wij hebben twee exemplaren van deze infamie op ons bureel ter inspectie..... ».

Deze toen wel perfiede maçonieke reeks wekt vandaag de dag een gebaar op schokschouderend, misprijzend.

Vraag is : Waren er maar twintig verschillende teksten ? Werden ze in Antwerpen alleen verspreid ? Werden ze langs de school uitgedeeld ?

Ze wijzen voor die dagen alleszins op een barometer van haat en laagstaande propaganda.

Zo eindigen deze gegevens over de BESTEMMING der santjes met een « in cauda venenum » « 't Gif zit in de staart ».

GHEBEDT

Heere bewaert wwe H kercke door het ghedurich voorbi
den van wven H. Belyder ende Bisschop CAROLVS
op dat gelyck hem de herderlycke Sorghuuldicheyt
glorieuus gemaectt heeft. alsoe ons syne woorsprake
van pestelencie beuylde. ende allyt merich make
in wwe liefde door IESVM CHRISTVM onsen heer
E. Fumier.

S. Carolus tegen „pestilentie”.

GHEBEDT

O! Christe Jesu vol genade
bewaert ons dogh van alle schade
van Donder, Blixem, en gevaer,
door de voerspraack van uw dienaar
DONATUS, die syn bloet, en leven
om u, ten beslen heeft gegeven,
die gy Beschermor hebt gestelt
Tegens dit Schroomelyck gewolt,
Heyligen Martelaer smaeck den Heere
Dat hy t' quae weder van ons keere.
O Jesu! ons heer van beuyt
doet ons, om wwe Barmhertichheit.

Isabella Hertsens

S. Donatus tegen „Blixem, donder en Gevaer”.
Gebet. - Isab. Hertsens.

Donbevleete Maghet ende Moeder Godts
MARIA haer veropenbarende van den II.
ANTONIUS van PADUA heeft tot hem, geseyt
ANTONI dit is myn waepen die ik naer de Cruy-
singe van mynen alderheyligen Soen IESUS CHRISTUS
allyt in myn droevigh hert hebbe gedraegen en
wie dese waepen in syn huys stellende devotelyk sal
vereeren sal het selve hant door myn hulpe beuyt
wesen van Brant, Peste ende Toeverey.

Dit heeft den H. ANTONIUS selve tot Padua
publyck geprechecht ter eeren van den Gebruysen
ende van d' onbevleete Moeder ende Maghet

See R. P. Henr. Snyten in.
vera frater na Parte 4.
Eshertal 33 nu 2

C. G. Brouck

S. Antonius van Padua
tegen „Brant peste ende Toeverey”.

H: DONATUS

*Bid Iesus Christus om syn leyden
Dat hy ons, altyd wilt bevryden
Van Blixem, Donder, en gevaer,
Helpt ons, Heyligen Martelaer.*

*Dit heeft aengeracckt de H: Reliquien van
S^t: DONATUS in S^t: Jacobs kerck tot Antwerpen*

H: DONATUS

*Bid Iesus Christus om syn leyden
Dat hy ons altyd wilt bevryden
Van Blixem, Donder, en gevaer,
Helpt ons, Heyligen Martelaer.*

*Dit heeft aengeracckt de H: Reliquien van
S^t: DONATUS in S^t: Jacobs kerck tot Antwerpen*

S. Donatus tegen „Blixem, donder en Gevaer”.
(S. Jacobskerk, Antwerpen)

*En richesse honneurs et delices t'abonde,
Ioune belle plaisante d'un maintien gracieux
Faut il à faire mourir que l'esclat de mes yeux
Par ton hard ferique qui t'oprit de ce monde?
Jean Van Sande*

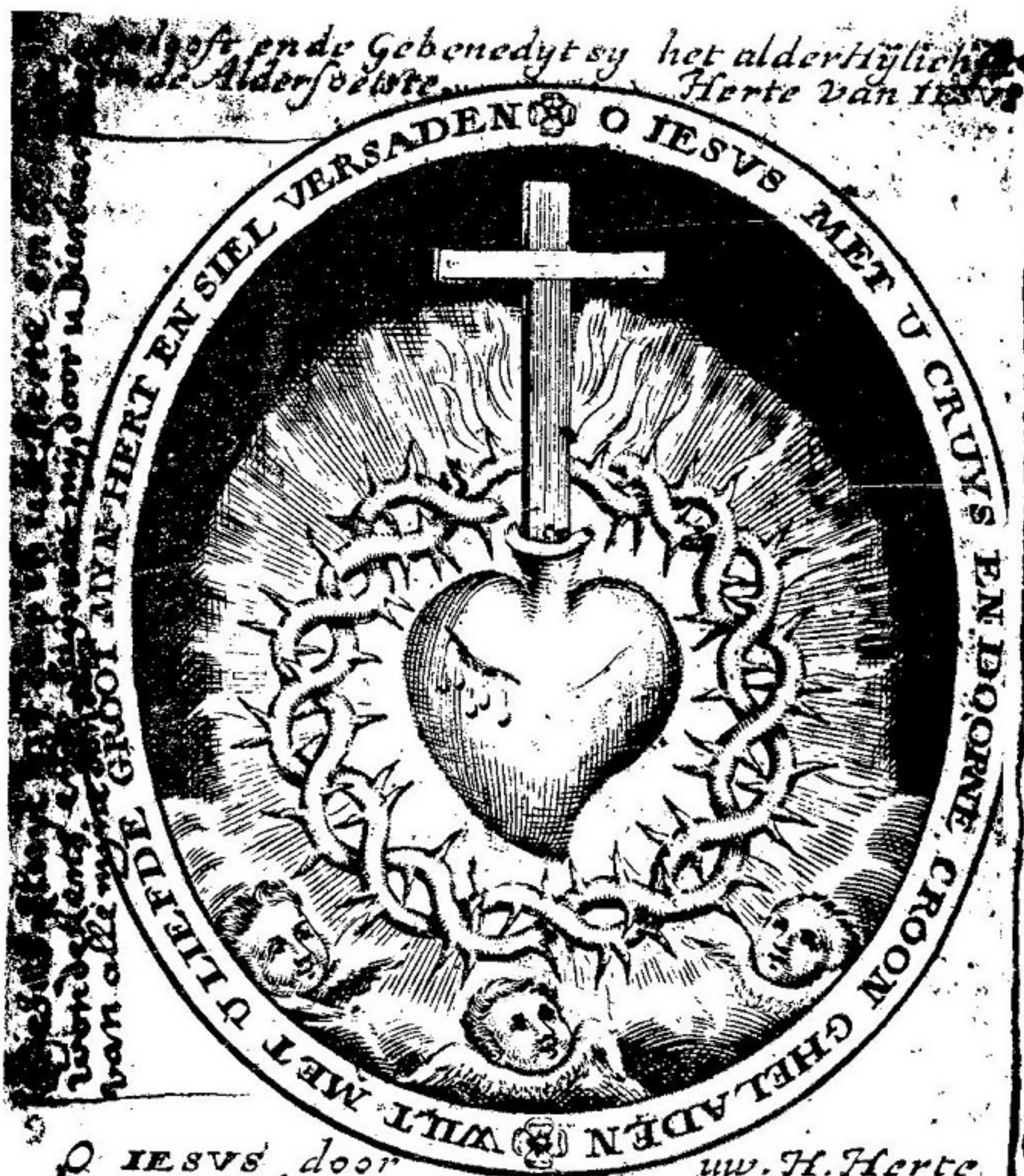
*Nul entre les mortels par saueur ou puissance,
Richesses ou beaulte par force ou par valeur
Il ne se trouue nul qui de moy soit vainqueur
Il te conuient partir que sert ta resistance.*

*Retire toy de moy à monstre insatiable
Ou d'un bras vigoureux te feray trebucher
Comment tu ou bien ma personne toucher?
En force honneur et biens ne se voit mie semblable.*

*Panure fol que tu me penses tu que ton bras
Armé d'un courtois age sur moy prestance?
Moy qui tous les humains malgré leur resistance,
Sans esbargner un seul sans trebucher en bas
Jean Van Sande*

Rijke lui door dood overvallen.
Joan V. Sande (T. 202)

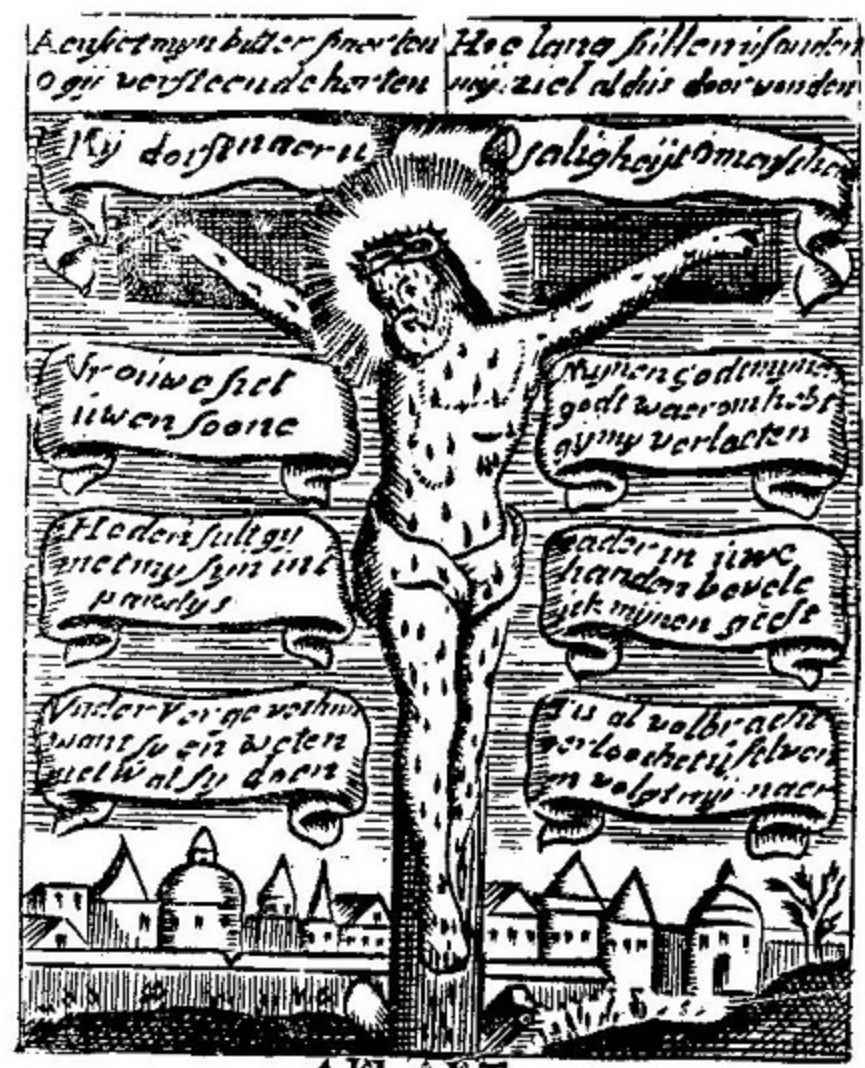

O IESVS door uw. H. Herte vervult met goet alle ons Begeerte. Alle die dit Herte sullen, Eeren in hunne familien, sullen de Benedictien des Hemels ontfanghen ende troest in alle hunne miseren ende besonderlijk in huane Dood.

Ontsteekt mijn herte in u goddelijcke liefde. Dit kan men seggen inde plaats van Ontfermt. In de Beanie van H. Herte.

Iesus neemt mijn herte liefde en wil tot u ende
 steekt van sijn herte ende het mijnne inder segen
 want mynen herte goet maer eenen met den woen
 want ik soude u in alles gerne besoggen

H. Hart Kruis en Doornwonde. Met bijgeschreven gebeden. Jac. de Man (1676)

Den hooger dinsten Aerts bishops van Mechelen, geeft 50 daegen aflaat die eens daegs aendachtelyck overdenck voor dit beldt de onscyndelyckelijckde IESVS voor ons aenscrijv geliden so wie heem vor als eens daegs doet gegeroch 3 daegen aflaat.

Christus en de Kruiswoorden
A.J. Heijdreix ca. 1700 ?
5 dagen aflaat.

De H. Hart- en Schouderwonden. 3000 jaar aflaat, mits gebed. Uitg. Isab. Hertsens ca. 1750

JOSEPH Davids Sone en wilt niet vreesen te nemen MARIA uwe huysvrouw, want dat in haer geboren is, dat is van den H. GEEST, ende sy sal eenen Sone baeren, ende gy sult synen naem noemen JESUS. N. bidt voor ons aldersaluyghsten JOSEPH. Re. op dat wy de geloften Christi weerdigh worden.

GEBEDT

O Hemelschen vader, die in ongelyk en vervolging, aen uwen eenigen soon, en syne H. Moeder, den H. JOSEPH tot bystant hebt gegeven, geest ons dat hy in alle ellende onsen bystand mag wesen. Amen.

Biddt voor de Ziele van

Suffragiën : S. Joseph

SS. COSMÆ et DAMIANI Patronum Mart.
27 Sept.

Bezoeken der sieken.
Komt gebenedyde myns Vaders, besit het ryk voor u bereyd : want ik was siek, en gy hebt my besocht. *M^{atth.}*
Bidt voor de sieken, ende
Jidib Deerts

S.S. Cosmas en Damiaan
Patronen der zieken. 18e eeuw